

דבר העורך

עם נעילת הגיליון התבשרנו על הסתלקותו של ש"נ אייזנשטדט, בכיר הסוציולוגים הישראלים ומעמודי התווך של הסוציולוגיה העולמית לדורותיה. סוציולוגיה ישראלית יקדיש גיליון מיוחד לציין זכרו ומורשתו, אך ראויים חותמו ודמותו שיפתחו אף את הגיליון שלפנינו.

דימויים שחוקים כגון "בצלו" או "לאורו" לא יצלחו להעמיד יד לנוכחותו של אייזנשטדט בהתהוותה ובמיצובה של המחשבה הסוציולוגית בישראל, וודאי שלא יעשו צדק עם היקף השפעתו ומשנתו. אלה עומדים לעצמם, גם אם כוחות המשיכה וההדף שנוצרו בהשראתם עדיין בונים וסותרים חליפות את ממסדי הידע הסוציולוגי בישראל ובעולם, מנהלים שיח אִתם ונגדם ויוצרים את תנועת הלוחות הטקטוניים המזעזעים את הסוציולוגיה באשר היא. מבחינה זו יקשה לתאר את הסוציולוגיה הישראלית והעולמית בלא האופקים והגבהים שהציב לה אייזנשטדט, גם אם בעיני אחדים היו אלה מחזוות חפץ מרוחקים ובלתי מושגים, עד שרבים ביכרו שלא להיבחן באמות המידה שלהם ולהימנע מלהיכלל בטווח פרישתם.

החקר ההשוואתי ההיסטורי-סוציולוגי של ציביליזציות, הליכי מודרניזציה וגוניה של המודרניות, מקורות הפונדמנטליזם, מעברים בין דוריים, ממסדים ומוסדות, ריבוד והתבחנות חברתית, ומעל לכול, סליל המאקרו הכפול הכורך תיאוריה ואמפיריקה שיד האומן-הסוציולוג שלו כה היטיבה לטוות, הם בבחינת מפעל חיים שאין לו שיעור ומידה. עבודתו המונומנטלית של אייזנשטדט חומקנית ומפתיעה, ספירלית בהתפתחותה, חלוצה במקוריותה ושמרנית בנאמנותה לרוחה מקורית של התרבות הסוציולוגית האירופית הגדולה, ועל כן קשה לעקוב אחריה, לקדד אותה או לסכמה. יכולתו לחלוף בין שלל שדות דעת ותחומי עניין, שבכל אחד מהם השכיל להעמיק חקור, אגב אחיזה בחוט שני אחד עקבי של חשיבה והבנה, העמידה את הסוציולוגיה שלו על כמה מישורים של מחקר וידע בעת ובעונה אחת, וכך הפכה אותה לייחודית לא רק בהיקפה אלא גם במורכבותה ובריבוי ממדיה. בעידן ההשתעברות למשטרי מתודולוגיה נוקשים ומהימנים בעיני עצמם, רק יחידי סגולה מהינים לפרוש תפיסת עולם כוללת ומנומקת המבקשת להציע תיאוריה של המציאות החברתית-תרבותית ללא מחויבות מתודולוגית מובהקת. המעוף, החזון ותועפות הידע של אייזנשטדט הקנו לו הן את היכולת והן את הרצון והתעוזה להימנות על אלה ולהפוך את עולם הדעת שלו להון תרבותי של הסוציולוגיה.

מוטת הכנפיים הרחבה של המפעל התיאורטי האיזנשטדטי בפרישתה הבינלאומית מרחפת מעל לשאלת מקומיותה של הסוציולוגיה הישראלית והצדקת קיומה כפרי של תנאים והקשרים ייחודיים. למעשה, רוח עבודתו של אייזנשטדט ומקומו בשיח העולמי מוכיחים כי ההבחנה בין המקומי לעולמי לא זו בלבד שהיא מופרכת מעיקרה, אלא אף ההיתוך והחיתוך בין השניים הם מלאכותיים, משום שהם מניחים הפרדה כזו. מתברר שלשיטתו

אין בנמצא סוציולוגיות מקומיות נפרדות המזינות זו את זו, אלא הגות אחת שמקורותיה מגוונים והסתעפויותיה עשויות להיות מעוגנות במקרה המקומי, הישראלי למשל, או הכללי, ציביליזציה כדוגמה. אמת הדבר שכל מחקר המכבד את עצמו ומכובד על ידי קוראיו אמור לעמוד באמות מידה אלה, אך הפיתוי לגייס ידע סוציולוגי לשירות סדר יום מקומי עלול לעתים לקלקל את השורה ולהביא לידי איבוד פרספקטיבה השואתית ראויה ונחוצה, שבה כוחו של אייזנשטדט היה כה גדול.

גם אם יש ממש בסברה שאין הגות שאינה פוליטית, וזו של אייזנשטדט אינה יוצאת מכלל זה, הרי שמשנה סדורה הנסמכת על טענות כלליות, שאינן תלויות הקשר, חושפת עצמה לביקורת מתוקף היותה מבוססת על הנחות יסוד שאפשר להציב כנגדן חלופות שקולות. יש בכך משום הזמנה לדיאלוג ולפולמוס גם בתנאים של הגמוניה אינטלקטואלית מובהקת מהסוג שייצגה תורתו של אייזנשטדט. כך אפשר להסביר, חלקית לפחות, את תנועות הנגד הסוציולוגיות שקמו לרוח ולכוח האיזנשטדטיים שצמחו באקדמיה הישראלית, ובכללן הפנייה המאוחרת לפנומנולוגיה הפרשנית, העיסוק במחקרי מיקרו של היומיום, ובעיקר התפתחותה של האנתרופולוגיה החברתית. יותר משיש במגמות אלה קורטוב של מרד נגד סמכות אקדמית מצמיחה, יש בהן מעין הכרות עצמאות, שאולי לא הייתה זוכה לתנופה ולמימוש בלעדיהן.

כמו ריבוי המודרניות שאיזנשטדט זיהה וניתח, כך גם ריבוי הסוציולוגיות יש לו מקור אחד, והוא החוקיות הפנימית המכוננת את שדה הדעת, ובד בבד מתנערת מכבליהן של מסורות מעיקות ומגבילות. הסוציולוגיה הישראלית הפוסט-אייזנשטדטית, המקופלת בין היתר בין דפיו של כתב העת שלפנינו, טומנת בחובה את נוכחותו והשראתו של האיש שעיצב כמה מפניה, כמו את פניה האחרים.